

ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №4 (42)
(красавік)

www.litbel.org www.novychas@gmail.com

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьмэннікаў» і «Новага часу»

Анонс

«ФОРУМ»: жыццязрозумы Уладзіміра МАРОЗА аб беларускім правінцыялізме.....	2
«ЭСЭ»: сонечна-матільковыя развагі Валеры КУСТАВАЙ пра Уладзіміра ЖЫЛКУ.....	3
«ПАЗЭІЯ»: «Марскі вузел» Зміцера ВІШНЕВА.....	4
«ПРОЗА»: «Інагурацыйнае» апавяданне Міхася АНДРАСЮКА.....	5
«ПЕРАКЛАД»: мініяцюра Збігнева-Влодзімежа ФРОНЧАКА «Як Бусел вучыў Зайца лётца».....	6
«КАЛЕЙДАСКОП»: рэцэнзія Асі ПАПЛАУСКОЙ і «Код праўды» Алега АБЛАЖЭЯ.....	7
«ГУТАРКА»: Уладзімір СОДАЛЬ — пра Францішка БАГУШЭВІЧА.....	8

ЮБІЛЕЙ

ВЯРТАННЕ ДАДОМУ, АДКУЛЬ НІКОЛІ І НЕ СЫХОДЗІЎ

Валеры РАМАНКЕВІЧ

Дзесяці там на ўскрайку неба, над чорным шчарбатым лесам вісела ўсім знаёмая, але ад гэтага не менш таямнічая поўня. Спрадвечнае жыццё кацілася пад гэтым дупаватым нябесным вокам як тое кола «Сансары». Дробненкія зорачкі, як мізэрныя дзіркі ў чорным радне, слязліва імгнелі, і не было ім ніякага клопату аб тым, што робіцца ўнізе, які чым жывуць там людзі. Магчыма, неба, якое паэты называюць «тварам бога», нават і не ведае пра людзей, яно нас не заўважае, як і мы не заўважаем мурату ці якіх-небудзь яшчэ больш дробных істот. Неба з тварам далёкага і жорсткага Бога жыве сваім жыццём, а насельніцтва Зямлі, якое і засяліла гэтае самае неба Багамі, «Касіяпеямі», «Скарпіянамі» і ўсялякімі «Мядзведзіцамі» жыве па-свойму, як умее. Сярод людскога разнамоўя, якраз пасяродку Еўропы, жыві і жыве мой народ. Пералескі, рачулікі, азёркі, вёскі ды невялічкія мястэчкі, можа, якая жменя больш-менш вялікіх гарадоў, спаскуджаныя меліярацыйныя балаты — вось і ўся наша зямля, старажытная і сівая, якая ўсё аніж не прылажвалася жыць сваім розумам. Зірнеш у родную гісторыю як у студню — і нічога, толькі рэха, ды пільскаецца ў цёмнай вадзіцы нейкі сучасны адбітак. Дык хто ж мы і адкуль? Колькі разоў гучала гэтае пытанне ў навоколлі і колькі разоў адзін той жа народ адказваў на яго па-рознаму. Кім мы толькі не былі, пакуль не зрабіліся беларусамі: і крывічамі, і радзімічамі, і сарматамі, і рускімі, і ліцвінамі, і палякамі, і пасапалітамі, і ўніятамі, і жыхарамі Заходняга краю, і часткай савецкага народу, і бульбашамі, і нават тутэйшымі. Вось так, і няма ў гэтым ніякага гістарычнага сораму, бо ўсе сучасныя народы сталі самі сабой толькі ў васемнацятым-дзевятнацятым стагоддзях. Нікому ж сёння не прыйдзе ў галаву італьянцаў назваць рымлянамі, ці расіянаў — маскавітамі, ці ўкраінцаў — русінамі, але калісьці жыхароў тых мясцін так і звалі; прыкладна так і мы — беларусы — выйшлі з прадвечнай цемры ў сучасны свет. Так, мы былі ўсім тым, аб чым гаварылася вышэй, былі, бо такі наш гістарычны шлях. І хвала Магутнаму Богу, што сталася як сталася і ў нас ёсць сёння незалежная дзяржава, ёсць родная мова, свая будучыня і свае геніюшы.

Анатоль Змігравіч Крывенка. «Васіль Быкаў і Барыс Кіт у Франкфурце», 2004

Нялёгкі наш лёс, але ж ён наш і іншага ўжо не будзе. Як не будзе другога Барыса Кіта, да стагоддзя якога мы з вамі падшлі. На жаль, людзі жывуць нядоўга і паміраюць. Каго мы памятаем? Ну бацькоў, так сяк бабулю з дзядулем, і ўсё — далей цэбра і загуленыя дзесяці могілкі продкаў, парослыя былішм нашай абыякавасці. Што зробіш, але такой жа памяццю жыве і дзяржава, і выцягваючы з глыбіняў гісторыі вядро мінулага, яна бацьчы у вадзе толькі сваё аблічча. Але мне здаецца, што прыйдзе і гэта, і надыдзе той час, калі імёны вялікіх смяю нашай краіны будуць вядомыя і ўшанаваныя на Радзіме.

Барыс Уладзіміравіч Кіт, выдатны навуковец, адзін з тых, хто вынайшаў паліва, на якім чалавецтва ўпершыню далаяцела да свайго бліжэйшага суседа — Мясца. Той самай поўні, якая так прыгожа красуецца на ўскрайку роднага спазору. Але ж я скажу ведаю толькі адно: што яно выпадкова заканчваецца ў маім самаходзе і становіцца год ад года ўсё даражэй. Я распавядаю аб сталях, прыгожым чалавеку, з якім сус-

траўся ў Франкфурце гадоў з сем таму. Барыс Кіт увайшоў у мой лёс праз Васіля Быкава. У кожнага чалавека ёсць у жыцці свае павадзіры, якія нябачна накруваюць цябе ці ў той, ці ў іншы бок. Адным з такіх павадзіроў у мяне быў і застаецца дзядзька Васіль — бясконцы космас якога ўвабраў у сябе і боль, і сорам, і сумленне нашай сучаснасці ды і ўсяго дваццатага стагоддзя. Я збіраўся ў Нямеччыну на кніжную выставу, і Ірына Міхайлаўна Быкава (жонка Васіля Уладзіміравіча) параіла спаткацца там са спадаром Барысам. «Ой, яму будзе вельмі прыемна! — матнула рукамі на маё «а ці зручна... у такім узросце...», — Вы нават не ведаеце, як ён там чакае ўсялякай весткі адсюль, чакае беларушчыны...»

Вось так у маё жыццё і увайшоў Барыс Уладзіміравіч, рухавы, зіхоткі чалавек — гонар і боль свайго часу. Мы хадзілі з ім па брукаваных, вузенькіх вулічках старажытнага места, заходзілі ў храмы, кавярні, пілі самае смачнае ў свеце піва. Ён паціху смактаў чорныя як аksamіт «Гінасы», я сапраўдны «Паўлайнер», і размаўлялі. Не, я больш слухаў, а ён казаў. Цудоўная, нібы крышталёвая і глыбокая беларуская мова, крыху прыглушаная доўгімі гадамі

выгнання, прыгожа гучала пад склепавымі столімі. Чаму я ўсё гэта тады не пісаў на дыктафон, не ведаю. Ён памятаў усё: імёны і прозвішчы першых настаўнікаў, сяброў, польскіх, савецкіх і германскіх следчых; час, калі шпосцеці адбылося ці здарылася. Калі ён пра нешта распавядаў, здавалася, што я не толькі гэта бачу, але і адчуваю пах палыну, скрып пяску на зубах, чую нейкія гукі. Тое самае адбывалася са мной толькі аднойчы, калі Леў Мікалаевіч Гумілёў расказваў аб тым, як Пейсах Вялікі захапіў і выразаў увесць Кіеў. Калі піва станаўлялася занадта, у нашу гутарку вельмі павольна і стройна ўплываў голас спадарыні Тамары, і тады я бачыў, што такое прыгажосць, якую не здолее зруйнаваць ні сталы век, ні цяжкі лёс выгнанца. Яны сціпла развіталіся і ехалі да хаты, нават не... Яна праводзіла свайго каханага да ягонага жытла і рушыла да свайго кватэры. Бо двум каханым вельмі цесна ў адным пакоі. Пакуль яны ішлі да дзвярэй, турэстычны грай паціху змаўкаў, усе позіркі як прыліпілі да гэтай пары: яму тады было амаль дзевянаццаць пяць, ёй — шэсцьдзесят чатыры, а сустрэліся яны і ідуць разам па жыццё ўжо амаль трыццаць пяць гадоў. Вось так.

Пра стары Франкфурт Кіт распавядаў вельмі цікава, абавязкова падкрэсліваючы нейкія выпадкі і справы, якія тут калісьці адбыліся ці мелі нейкую сувязь і датычыліся беларусаў. Так умелі распавядаць пра Парыж ствары расейскія эмігранты. Мяне цікавілі мясціны, у якіх быў Васіль Быкаў. Ужо потым у Маскве я чытаў цудоўную кнігу Васіля Уладзіміравіча пра жыццё і сустрэчы з Кітом. Ім вельмі пашанцавала, што яны сустрэліся на гэтай зямлі, абодва на чужбіне і абадва геніі. Тыдзень, цэлы тыдзень адвёў лёс на нашу сустрэчу. З'ехаўшы на два дні ў Мюнхен, я ўжо сумаваў і дакараў сябе, і цягнуўся назад да гэтага чалавека. Шмат Барыс Уладзіміравіч распавядаў пра свайго сына, які, як і бацька, стаў знакамітым навукоўцам, і яго імя гучала ў навуковых колах. Лепшымі помнікамі нашых зямных спраў з'яўляюцца нашыя дзеці, гэта нейкі крок у неспрыотнасць, нават калі дзеці паміраюць раней бацькоў...

Дзякуй Богу, што тое нашае спатканне працягваецца і дагэтуль. Я атрымліваю лісты і тэлефаную вечнаму беларусу.

Навуковая спадчына Барыса Кіта і ягонага сына Уладзіміра вядомая ў свеце, але Барыс Уладзіміравіч пакінуў свой след не толькі ў небе і на Мясцы, ёсць і яшчэ адзін зорны шлях гэтага вялікага чалавека, шлях зямны, шлях беларускі. І пачынаецца ён з настаўніцтва і настаўніцкіх школ, ім заснованых, з усё той жа беларускай справы. З гэтага, прынамсі, пачыналі амаль усе нашыя нацыянальныя геніюшы, да якіх бы галіны-дзеянцы яны не належалі. І самым вялікім ушанаваннем нашаму славеттаму земляку сёння будзе не толькі музей у ягоным родным Наваградку, не толькі ўшанавальныя дошкі, самаробныя помнікі і дзяржаўныя ўзнагароды — галоўным будзе беларуская мова, якую ён несё людзям і пры пальшчызне, і пры савецчыне, і пры фашыстах, — мова, за выкладанне якой яго кідалі ў турмы, судзілі на смерць, чаплялі шыльду здрадніка і гналі з Радзімы.

Мова, якой ён, у адрозненне ад многіх з нас, размаўляў і няпер, бо толькі на гэтай мове мы будзем размаўляць з Госпадам, калі прыйдзе наш час.

Я рады, што спадар Кіт вяртаецца дадому.

ФОРУМ

10 (2)

Фот. У. Калачук

ШЛЯХІ

ПРАВІНЦЫЯЛІЗМ

Уладзімір МАРОЗ

Жыццё не стаіць на месцы. Час асэнсоўваць ужо не «незалежнасць — гэта...», а, да прыкладу, «правінцыялізм — гэта...». Хоць, на жаль, і першае не згубіла сваёй надзеінасці дасення. Аднак углыбі і шыры. Спазнаючы шматгранна сябе, ўрэшце лепш зразумееш і Беларусь.

Правінцыялізм — гэта адсутнасць прагі пазнання новых краёў. Як нішто, падарожжы дапамагаюць убачыць свет і сябе ў ім, прыўзняць над зямлёю. Гавораць: пашукай спачатку ў сябе, у другіх заўсёды знойдзеш. Вось і тут будзе справядлівым пачаць з сябе. Мне явраз здаецца, што комплексам правінцыялізму я не пакутую. Іншыя ёсць, як творчому чалавеку без комплексаў? Але гэтага, быццам, няма. І думаеш, разважаеш, як сталася так, як змог пазбыцца. Ці гэта атрымалася арганічна, без псіхалагічнай напругі? Ці цябе такім комплексам увогуле Бог мілаваў? А калі не мілаваў, то выбаўся ён перагрукам колаў цягнікоў, што праяталі літаральна за сто метраў ад школы, у будынку якой мы жылі ў Даманаве. Спраўды — школа, вуліца і рампа. А там ужо сталевыя каляны, стыйкі рэек, якія пры сутыкненні з коламі і даюць адмысловы грук. Вярэдзіў ён дзіячучую, хлапечую, падлеткавую душу, пяць аб далёкіх нязнаным мясцінах. Ляцелі цягнікі. З захаду на ўсход, з усходу на захад...

Адна паездка ў Брэст запамнілася асабліва. Трапіў на фільм «Мужчына і жанчына». Як ён хораша знітаваўся з падлеткавымі летуценнямі аб каханні! У сваёй вёсцы карціну анік не змог бы ўбачыць. Цікавы выпадак быў на вакзале, калі вярталіся дадому. Наш малады настаўнік хіміі заўважыў: вось дзяўчынкi стаяць, гандлююць. Спраўды, некалькі дзяўчат стаялі быццам у чаканні. Толькі не цягніка. Але ж ніякага тавару ў іх не было. «Чым яны гандлююць?» — хацеў ўсе я зразумець. Пытанне выклікала

агульны рогат. Так адбылося маё візуальнае знаёмства са з'явай, якой пры саветах афіцыйна не было. Анягож, Брэст — горад пагранічны.

Шпыр'ўся свет у інстытуцкія гады. І сёння ў студэнтаў ёсць магчымасць вандраваць, але дзе грошы? Тады аб гэтым клапацілася дзяржава. Вільня (як за мяжка і зусім без беларускага для мяне кантэксту), Піцер, Таллінн (яшчэ большае замежжа) — усе практыка для дзяржаўны кошт. Будатрад у Казахстане і вялікая праектная практыка ў Маскве. Па выходных (а іх было як для студэнтаў-практыкантаў ажно тры на тыдзень), аб'ездзілі амаль усё Залатое Кола. Адна цэркаўка Пакрова на Нэрлі, што незямной свечкай гарэла на мурожным безразе ракі, чого варта!

Жылі з намi і шэдэўры сусветнай архітэктуры, які і дасення не ўдалася згледзець на свае вочы. Ле Карбюзье, Міс Ван дэр Роэ, Фрэнк Ллойд Райт, Алвар Аалта — імёны грандаў сусветнай архітэктуры дваццатага стагоддзя жылі неад'емна ад іх выбітных твораў. Дамок над вадаспадам, капэла ў Раншане, праекты футурыстаў... Няхай з падручнікаў, часопісаў ды альбомаў, але яны існавалі для нас як рэальнасць.

На праектнай рабоце пасля інстытута з вандроўкамі было анік. Але і тут жыццё дало выйспе: ужо праз два гады пасля вучобы я паступіў завочна ў Літаратурны інстытут. Шасць гадоў двухразовых паездак на сесі ў вялікую сталіцу, Масква стала практычна роднай. У Літінгцэ мы не былі адзіным савецкім народам, кожны быў сам сабою: беларус, украінец, рускі, латышкі, армянка, азербайджанец, казах, якут, кабардзец...

Новая адукацыя непазбежна несла перамены ў жыцці. З «Мінскапраекта» мяне звольнілі па «скарарэнні штатаў». Лёс выкіраваў на вуліцу кіно, ды адразу ў міністэрства, якое тады называлася Дзяржкіно БССР. Пачалося грунтоўнае «асвойтанне» Беларусі. У службовых паездках помнікі, якія былі вядомыя па курсе гісторыі беларускага дойдліства, становіліся яваю, назаўсёды ўважліва ў свядомасць і душу. Полацк, Меціслаў, Дзяг'лава, Гродна,

Тураў, Давыд-Гарадок, Пінск... Прабіўся і заходні накірунак — трапіў на кінафестываль «Экафільм» у Чэхаславаччыну, паслі ў кінаматаграфічна-турыстычную вандроўку ў ФРГ.

А колькі аб'езджана, калі перайшоў на кінастудыю, на студыю дакументальнага кіно «Летаіс»! Вялікі гісторыі і культуры Беларусі паўстала наые. І няхай за сведчаньнямі гэтай велічы тры! бо ехаць цяпер і ў Вільню, Кракаў, Варшаву, Прагу, Санкт-Пецярбург, але гэта становілася ўжо неад'емна тваім. Стала роднаю Вільня. Абхадзілі, абдзямалі мы яе з усіх бакоў, як толькі маглі. Я трываў у руках самую старадаўнюю беларускую кнігу — Тураўскае Евангелле. Не перадаць уражанне, якое пакінула сховішча ў Літоўскім гістарычным архіве, дзе захоўваецца Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Сотні пісаных рукою тамоў на паліцах. Пісаных нашаю моваю, пісаных аб нашай гісторыі! Адно што чытаем мы гэтую гісторыю вельмі марудна...

Не хаць сказаць, што вандроўкі ёсць надзейнай гарантыяй ад правінцыялізму: тут ужо як каму. Галоўнае, якія высновы ты робіш з усёго гэтага, як глядзіш на свет. Для мяне пашыронне абсягу тоў і прафесійным ростам, і шляхам беларускага самапазнання, і спасціжэннем аднасці і адметнасці людской кулі. Нідзе няма свята жыцця, хіба што для турыстаў. Так што не варта захаляцца, кленчыць: вось у іх там! У кожнага свае праблемы, незалежна ад матэрыяльнага ўзроўню быцця. І не трэба вырашаць глабальныя праблемы, як убліся ў нас ішчэ за савецкім часам (кшталту: Гандурас турбуе, Куба — любоў мая, які — з Іраку і да таго падобнае). Варта ўяўляць сусветную хаду гісторыі, культуры (спраўды, не на выспе жыццё), але найперш вырашаць праблемы свае: гартаваць дух, працаваць на карысць, Вацькаўшчыны, маіваць сваю дзяржаву. Ніхто за нас саміх гэта не зробіць. Свае ніва не ўзараная, не дагледжаная як мае быць.

З паярэдзяга вынікая і наступная тэза: правінцыялізм — гэта антысемізм, русафобія ды іншыя ксенафобіі. Як ні парадкальна, падаграюцца фобіі явраз сваімі. Заўважце, хто піша аб тым жа жы-

дамасонстве? І толькі невялікая частка з гэтай сябрэныі сапраўдных славянафілаў, якія ўцягваюцца і жывуць у барацьбе. На што траціцца іх энергія? Замест таго, каб рабіць сваё. Хораша сказаў Чэрчыль: англічане не антысеміты, бо не лічашь сябе дурнейшымі за яўрэяў. Шукаць ворагаў — яскравая права правінцыялізму. Знайсці іх прасцей за ўсё: яўрэі, расійцы, палякі, летувісы, асобы каўказскай нацыянальнасці, арабы, амерыканцы, увогуле сусветны імперыялізм — хто яшчэ падкопвае і квапіцца на нашу Беларусь? Зразумела, вонкавыя абставіны ўплываюць, дарэшты іх адкідваць нельга, але найперш, здаецца, справа ў нас саміх: калі мы напюніцу пачуемся народам і будзем жыць вольна і годна ў сваёй краіне. Як не падабаецца нашым жывым сваімі клопатамі, дбаем аб мове, дзяржаве. «Нацыяналізм» — крычаць яны. Няхай крычаць, мы ж ведаем, што гэта проста любоў да Айчыны і жаданне ёй шчасця. Каго-каго, а беларусаў няпроста вінаваціць у агрэсіўнасці, уся гісторыя наша — таму сведчанне. Але і талеранцыя беларуская таксама не падабаецца: ціха, ціха, але ж робяць сваё. І будзем месіць.

Правінцыялізм — гэта месіць кідзвы. Мне не трэба міфічнай славянскай аднасці, няма настальгіі па былой савецкай імперыі, пабудаванай на хлусні і непавазе да чалавека. Мне дастаткова сваёй Беларусі, дзе я хачу жыць годна, вольна і заможна. Жыць з павагаю да суседзяў — і славянаў, і неславянаў. А дпаведна, гэтага ж чакаю і ад іх. Дарэчы, калі гавораць аб славянскім адзінстве, мяне заўсёды здзіўляе, а дзе ж, да прыкладу, палякі, чэхі? Няўжо ёсць славяне іншага гатунку? Я не магу лічыць адных сваімі, а другіх — не. Не хачу быць правінцыялізм. Не хачу жыць у вечным змаганні. А хачу жыць у любові. Бо такі запавет даў нам Гасподзь, і вышэй за гэта нічога ў свеце няма. Вораг жа найперш — у самім чалавеку. Грашыць так проста, а вась паканца — для гэтага трэба моца духу.

Таму ворага цягнечца ў наступную тэзу: правінцыялізм — гэта раз'яднанасць. Тут відзецца ўжо аб нашых унутраных справах, дзіўным беларускім жыцці. Нік не магу даўмецца, чаму нам увесь час карціць падзліцца на сваіх і не сваіх? Быццам невільку ўтуліную Беларусь можна разарваць на кавалкі — гэта мае, а гэта тваё? Што тут дзяліць? Кожнаму ёсць свае дзялянкі, каб працаваць на розквіт Вацькаўшчыны. Хіба бывае любоў да Айчыны правільная ці няправільная?

Зайдраць як адно з самых непрыгожых праяў правінцыялізму — перадумова той жа раз'яднанасці. Гэта як з хатай у суседа. Ды не сядзі ты і не звольз сябе, а пабудуй лепшую! Але комплекс трымае. Напісаў пісьменнік добры твор — не радуемся, зайздросцім. Маўчаннем абыходзім, заміг таго, каб сказаць шчырае слова. Тое ж самае і з кнігамі — а як яму ўдалося? Паруся — і табе ўдасца, калі ёсць што выдаваць, калі ёсць што сказаць людзям пра добро і зло. Гасподзь дасць, калі грукацца. А калі няма чого выдаваць, то вінаваты ў гэтым найперш ты сам, а не той калега. Чаюпсе выдаюць хлосцы. Зноў жа свярбіць: манаполію парушаць. А таго ж не зразумець, што для нармальнага літаратурнага праёса ў Мінску трэба дзесяць часопісаў,

а не чатыры-пяць. Ды яшчэ хоць бы адзін у абласных гарадах. Вось куды трэба скіроўваць сваю энергію, а не на разбуральную раз'яднанасць і зайдрасць. Сімпацічны табе чалавек ці не вельмі, але калі ён зрабіў свой кавалак беларускай справы — гэта трэба вітаць. І падтрымліваць адзін другога. Структурна — у тым ліку. Слаба чуваць старога Саюза пісьменнікаў, амаль нічога ён для літаратураў ужо не можа зрабіць. Але і ў такім стане хоць нешта лыга ўсё-такі. Да прыкладу, чаму адышлі ў нябыт літаратурныя прэм'і Саюза? Няхай бы яе грошавы эквівалент складалі ўсяго адзін далаяр, але фактам лаўрэатства Саюз і сёння мог бы падтрымліваць пісьменнікаў за іх лепшыя творы, кнігі. Ніхто не адбірае магчымасці стварыць іншую літараккую арганізацыю, тую ж Акадэмію літаратуры ці касу ўзаемадапамогі, сваімі складкамі, унёскамі дапамагаць выдаць кнігу ці заснаваць яшчэ адзін часопіс. Выйсце заўсёды ёсць. Бо сёння спадзявацца на адну дзяржаву — таксама права правінцыялізму. Усё ў нашых руках і галовах. Хоць, дзеля аб'ектыўнасці, дзяржава ў цяперашняй сітуацыі павінна падтрымліваць літаратуру. Што яна, прынамсі, па сваіх магчымасцях і робіць, але выбрана, па сваім правінцыялісным разуменні, дзелячы на сваіх і чужых.

Найбольш складаная тема — правінцыялізм у нашай беларускай літаратуры. Паграбуе яна асобнай вялікай гаворкі, тут прыватныя меркаванні. Правінцыялізм — гэта не проста складаная, ды і цяпер у нас гэта ў нейкай ступені занасервала сябе, як і шмат што іншае з былых часоў. Але ж і другая краіннасць таксама патакхае правінцыялізмам. Творца павінен быць вышэй штохвілінных патрэбаў (гэта дзялянка публіцыстыкі), павінен тварыць у згодзе толькі са сваім сумленнем. І тут шлях пазбаўлення правінцыялізму (каму гэта патрэбна?) кожнага свай. Не вельмі прадуктыўнае дзеянне захапленне звыш меры замежнымі ўзорамі. Можна скаіваць форму, можна размыць пазію псеўдагультаў версіфікацыяй (за тое сучасна глядзіцца), але гэта не той шлях. Ці псеўданавуковы запытаны стиль, гэсты ў якім іх аўтарам здаюцца вышынэй філасофскай думкі — паглядзіце, якія разумны, адукаваны, начыганы. Але колькі не пішы слова «дыскусур», за імі той жа правінцыялізм не сваеаеш.

Будаваць трэба сваё, адштурхоўвацца ад сваіх традыцый, што склаціся гістарычна. Не варта разбурарь, адкідваць напраздаванае папярэднікамі. Толькі сваім мы будзем цывікавымі свету. Сваім, але не правінцыяліным, зробленым на невысокім прафесійным узроўні. Трэба ісці наперад, углыбніна, а не ў шырыню. Патрэбна ўзвышэнне духу, палёт думкі, фантазіі. Усе самыя драматычныя і вечныя сюжэты ёсць і ў нас — і ў гісторыі, і ў сучаснасці. Асэнсаваць іх, напісаць твор высокага літаратурнага і філасофскага гарту — вось звышзадача. І праблема.

▶ ПОВЯЗЬ

VIVERE MEMENTO!

(ПАМ'ЯТАЙ ПРА ЖЫЦЦЕ!)

Валерыя КУСТАВА

Свету не стае святла. Уладзімір Жылка (1900–1933) менавіта з тых паэтаў, якія святло памнажаюць. Святло і хараво.

Жылка адзіны, апроч Максіма Багдановіча, беларускі паэт, у якога можна закахацца на адлегласці ў стагоддзе, на адлегласці ў жыццё. Цудоўны, узнёслы, юны, далёкі і адначасна такі трапяткі, такі родны, такі блізкі. У яго паэзіі «узносіць нас тута да харавата».

Паэт на працягу ўсяго свайго паэтычнага шляху, шляху пошукаў непдробнага харавата ў свеце людзей і свеце слоў не перастае паўтараць:

І вось усю ў дзях, і чынах,

І справах будзённых, людскіх

Я ўзрушаным сэрцам няўпінна

Шукаць харавата не прыціх.

(«Цяжэй ланцугоў».)

Не прыгажосці, не вабнаты шукае Жылка, а менавіта — якое беларускае слова! — харавом ён сніць наыве і трызніць у сне. Яго паэзія далікатная і вытанчаная. Паэзія Жылкі — гэта палітра паўтараючых слоў і пацудзіў, нязмушана і таленавіта карыстацца якой з'яўляецца найвышэйшым мастацкім і паэтычным умемнем. Нават кантрасты ў паэзіі Уладзіміра Жылкі выдзіліны нязвыклі, і гучаць яны не як любоў — боль, а як самота — туга, туга — хараво. Іерархія пацудзіў уражае сваёй тонкай няўпіннасцю, ад чаго вершы толькі набываюць у сваіх вершасях, бо здольны выказаць самыя незаўважныя, але ад таго не менш значныя рухі чалавечай душы.

Лёгка і празрысты, што матыль, паэт апантана ляміць на святло, на святло жыцця, на святло паэзіі, на святло праўды паэзіі і праўды жыцця, каб згарыць на ім дарэшткі. І самі вершы для яго — што тыя матылі, якіх так ніпроста злавіць, але якія з даверлівай ахвотай падаюцца на зіч, які мусяць палашаць у душы існага паэта, каб радкі-матылі зліталіся на яго ззянне:

А цяпер, калі шукаю

Праўды, ішчасця для людцоў,

Ці не тое ж дзіяння я,

Што лавіла матыль?

(«Матылі».)

Паэт — дзівавокае дзіця, здзіўленае светам, якое «з дзяцінства фіялкавых раніц // з юнацтва лілейнага дзён» бяжыць па лугах, муграгах душы, выпшукваючы на яе бязмежных абсягах лятункі-словы — маленькіх матылёў натхнення. І тыя, у якіх атрымліваецца знайсці самых яркіх, самых трапяткіх, і робяцца сапраўднымі паэтамі.

Матылі — той надзвычайны вобраз для беларускай паэзіі, якую ўвасабляў Жылка. Матылі — невымоўна паветраныя стварэнні, якім немінуча наканавана памеціць, які толькі яны апынуцца ля мэты. У іх цудоўнасці

Новая кніга «Матылі» з паэтычнай спадчынай Уладзіміра Жылкі.

апрыёры закладзеная драма. У іх трагічна з'яднання імгненні шчасця і канца. Матылі — адначасна і самі паэты, якія згараюць, апаленыя сваёй паэзіяй, і іх паэзія, што пульсуюе святлом. Бо ёсць праўда ў слове, і ёсць у ім сіла, якая не дае аспрэчыць таго, што бываюць «цяжэй ланцугоў летуценні». А для паэтаў і пагатоў:

Ці не ад лятальнага адчування немінучага скону гэткая «матыльковасць» у радках юнага паэта? Як і Багдановіч, Жылка быў хворы на сухоты — хваробу паэтаў і інтэлігентнаў:

У змаганні дзікім змогся ты

І выпляваў дарэшткі грудзі.

Надзей няма у цябе й не будзе,

І ў сэрцы холад пустаты.

(«Хворому».)

Ці не ёсць часткова прычынай хваробы паэта яго ўразлівая, ранімая, неабароненая душа, раскрытая, разгорнутая, распоратая ў празе ды чаканні болю і любові да ўсяго свету, да ўсіх людзей.

Жылка, ведаючы, што зямны век яго мусяць быць нядоўгімі, паэтызаваў, апяваў смерць, уздымаючыся такім чынам над самой смерцю і тым самым змагаючыся яе духоўна. Як на апошнім дыханні, ён нагаворваў, выкрываў, прамаўляў свае вершы перад тым, як яму зойме мову назаўжды. Смяротна хворы як чалавек, ён быў непераможны і нязломны ў сваёй паэзіі:

Як тастаменту новага Бог,

Сваёй смерцю ён смерць перамог.

.....

Як праб'е немінучага чэрць,

Ах, якая прыгожая смерць.

(«Як тастаменту новага Бог...».)

У Жылкавай творчасці цудоўным чынам спалучаюцца палярныя паэзіі, на тэматычна-эстэтычным узроўні гэта жыццё-смерць:

То боль жыцця,

то лёгкасць смерці сніцца...

(«Каханне».)

На прасторава-ідэнтфікацыйным узроўні суцвет нацыянальнай паэзіі ў Жылкі судакранаецца

з космасам сусветнай літаратуры, а часам і натуральным чынам зліваецца, уваходзіць у яго.

Уладзімір Жылка быў ці не самым еўрапейскім з усіх беларускіх паэтаў пачатку ХХ стагоддзя. Добра абазнаны ў творчасці замежных аўтараў, ён не толькі засвойваў здбыткі еўрапейскай літаратуры, але й лучыў досвед сваіх замежных калегаў-паірадынаў з уласна нацыянальнай традыцыяй. Неаднаразова ён звяртаўся да перакладаў знаных ішаземных аўтараў (Г. Ібсена, А. Міцкевіча і інш.), у тым ліку да французскага паэта Шарля Бадлера, які быў блізкі яму ў сваім нязменным звароце да матываў няўмольнага кону ды тугі. Але між тым паэтам валодаў запавет сэрца: «Будзь агністым!», прамоўлены яму ці не самім Сонцам жыцця.

Жылка прыслухоўваецца да прыроды, імкнецца з ёй зліцца, лічыць прыроду, як і чалавечую душу, за «самотны храм Харавата», дзе самота вар'іруе спектры сваёй афарбоўкі ад светлага суму да тугі, ад сусветнай тугі да беларускага светлага суму.

Калі не браць пад увагу «вапцую» паэзію Жылкі, пра падставы і наступствы якой цудоўна напісана ў прадмове да «Выбраных твораў» паэта («Беларускі кнігазбор», Мінск, 1998), варта звярнуць увагу перадусім на той факт, што самому Жылку карцела «выдаць кніжку, не больш 30—50 вершаў, выключна з матывамі кахання, смерці, харавата, прыроды [...] без адзінае рыфмы на «бедная старонка» і «гэй, наперад» (ліст да Антона Луцкевіча). Не дзіўна, што паэт імкнецца «кахаль зямлю з яе жыццём глухім», бо дзе, калі не тут, магчыма адчуць асалоду зямной любові, назмена ўватканую ў апечаную душу, якая не страціла ўмення кахаць, якая толькі ўмацавала ў яго ў гэтым умненні сілы чаровых апёкаў. Для паэта існуе толькі тое жыццё, дзе хараво пацудзіў ўспрымаецца за абсалют:

Каханню нічога не трэба,

Каханню нічога не просе, —

Так радзе сіння неба,

Так цешыць валочка ў калосі...

(«Каханню нічога не трэба...».)

Жылка цудоўна ведаў, што той, хто здольны кахаць і любіць напоўніцу ў зямным жыцці, прымаючы пацудзіў ва ўсёй іх палярнасці, ва ўсім іх гарманічным кантрасте, толькі той сапраўднаму несмяротна. А як яшчэ выратавацца смяротна хвораму паэту, як не праз любоў і паэзію? Як яшчэ застацца тут і на вяршыні вярчын. Толькі любячы... Радзіму. Толькі кахаючы... дзяўчыну. Толькі жывучы... жыццём. Толькі спраўджаючыся... паэзіяй.

За паэтычнае крада Жылкі можна ўзяць яго радкі: «Няма збавення апроч пекнаты». Пекната для яго паўстае не толькі ў вобразе адзінай каханай дзяўчыны, але і ў вобразе Радзімы, таксама адзінай, далёкай і ад таго яшчэ больш блзкай. Жылка звяртаецца да яе — каханай, да яе — Радзімы, да іх разам, што надаюць паэту адвагу ў «баі жыццёвым»:

Пакліч павеўна

І радасць разлі,

Дазволь мне пэўна

Ступаць па зямлі.

(«Няма збавення...».)

Менавіта каханне і любоў кіруюць паэтам, трымаюць яго на зямлі, даюць сілы змагацца (з хваробай, ворагамі, чужынаю) і не пакідаць. Не пакідаць ні сябе, ні сваіх перакананняў, ні сваёй паэзіі...

Вочы Радзімы. І вочы дзяўчыны, у якіх адлюстроўваецца Радзіма, настолькі прыўкрасныя, настолькі родныя — яны не пазіраюць, яны зашвітаюць пасярод мітусні, паўсцяжэннасці, і расквешваюць свет наўкола, і надаюць жыццю сэнс: «Зацвілі твае вочы між тлуму...»

Гледзячы ў іх, ад замільваннявы дзімляты «перарываюцца нітка думь».

Менавіта пекната, хараво — тыя вызначальныя паніяці, якіх трымаецца паэт, тая аснова, адкуль жывіцца крыніца Жылкавай паэзіі. Ды хараво ў яго не сэрбазоннае, не пустое, немінуча-імгненнае, найчасцей яно паўстае і сп'юнае тугі, у яго вершых «трагічнае схавана хараво».

Спакутавана-ўзнёслай душы паэта няма палёгкі бестурботнасці:

Душа мая тужлівая —

Лілея між балот.

Яна ўзрасла, маўклівая,

Між багны сонных вод.

(«Душа мая тужлівая...».)

Перадусім у сваёй самоце, сваёй самотаю Жылка і быў беларусам, і быў паэтам. Самота для яго была не духоўным выгнаннем, а той залатою чашаю, з якой штодня сілкаваў паэт сваё натхненне. Самота ён пакутаваў і самоту ж аберагаў, асланяў як існы стан сапраўднага паэта, паэта-беларуса: «Не трывож мае самоты...»

Самота — вопратка душы творцы. Без самоты няма самавыўлэння. Няма роздму і няма праўды, якія прыходзіць выключна на самоце, праз самоту.

На самоце можна сабе дазволіць быць сабою. Такім, як ёсць. Не іншым. Не дзудушнічаць, не падстройвацца пад быццё, не вестці паэтычныя альбо палітычныя гульні.

Паэт трымае адкас за свае словы выключна перад сабой і Богам, які самы вялікі паэт харавата, самы вялікі паэт самоты, самы вялікі паэт радасці і жалю.

А калі закрудаць ў душу сумневы ва ўласных думках ды дзях, то завітае да паэта пасветавы

злодзей, і застрашыць, і запалохае, і будзе выпрабоўваць паэта ў яго перакананнях:

Прайшоў ка мне той,

раскрыжованы, здань,

Што сном несмяротнасці

мучыць стагоддзі,

Быў твар яго ясны, як летняя рань,

І ішоў ён, як дзень светлакося

прыходзіць.

(«Альбігоец».)

Жылка годна прайшоў свой шлях, шлях да сваёй Самасці, які палігаў праз самакатаванне, праз эміграцыю, праз нявольна-расстанне з усім, што ён любіў (Беларуссо, дачкой, сябрамі). І ўрэшце ён прайшоў да таго, да чаго неадступна прыходзіць кожны чалавек, які хутка ступіць на човен Харона, — да веры. Але веры ў ён не ў парожня, што шклянкі паэтаў, абяздушаны ідэаль, а ў чалавечую святарнасць і ў чалавечую прыроду Хрыста. Пра гэта сведчаць і дзённікавыя занатоўкі паэта: «Хрыста, светлага Ісуса, я заўсёды любіў. Знаю яго бокасьць (хоць Богам ён мог не быць) і знаю яго чалавечасць... знаю і яго малітву слабасці: «Хай міма прайдзе келіх гэты!»». Паэт спрабаваў зразумець Бога не дзеля таго, каб асудзіць ці адвергнуць, а дзеля таго, каб парадніцца, парукнацца з ім душою. Шукаў ён свайго Бога па-рознаму:

Прайшлі які... Яна ж адвечна

Усё тое ж бундасно цвіце.

І я на думцы недарэчнай

Лаўлю сябе, як ты, Хрысце.

(«Марта».)

Але ўрэшце знайшоў і правоміў: «Я — грамнічная свечка прада Богам...», а пасля ўверыў сябе ў Божыя рукі, на волю Гасподню за народ свой, за сваю любоў і сваю смерць:

Ўсемагутны! Вось сэрца паэта —

За народ Твой Крыўціці ахвяра!

Дым кадыльны —

жар вершаў — прада светам

Узнашу да Цябе па-над хмары.

.....

Не адмоў нам паслаці прарока

З цвёрдай верай і словам агнёвым!

Жылка быў перакананы, што над чалавекам вісіць кон, які ёсць пакарэнне. Пакарэнне ж немінуча спраўдзіцца: ці будзе твае пакарэнне сабою самім ці пасветавата ўладнараю сільай. Але будзе ўратавана тое, што застаецца пасля цябе, і нашчадкі з «любаство працятаючае тое, што захавалася на палімісесце».

Паэты ж уладня прадказваць свой канец. Так і выпала. Пасля смерці Жылку чакала забыццё. І нават на ягонай магіле не паставілі крыжа. Забыліся... Але прайшоў час, і голас Уладзіміра Жылкі праўраўся праз стагоддзе да нас, яго духоўных нашчадкаў, і загнуць на ўсю моц, на ўсю сваю сілу:

Змагуся сам —

дык сотням перадам!

(«Меч».)

І мы пачулі яго. Адроджаната і незабыўнага.

Браці, зрабод вас багатымі,

Зорамі высаджу край.

Сонцам зазіяе над хатамі

Светлаў маіх караваяі.

.....

Я ж вачэй не ўзіму, багавіда,

Толькі ўзрушана думкі чамусь.

О, які соладка сэрцу мільціца!

Беларусь, Беларусь, Беларусь!

13 (5)

ПРОЗА

▶ АПАВЯДАННЕ

МОЙ ПРЫВАТНЫ БАРДЭЛЬ

Міхась АНДРАСЮК

Ю. В. Б. П.

**Люблю хатні настроі
беластоцкіх бардэлікаў.
Заварожвае мяне чырвоная
свяцільца, што выходзіць з
неназойлівых лямпачак у
бардэльным фэ. Ёсць у гэтым
святле нешта непадуладнае
нам — выгладжаным
універсітэцкімі кніжкімі,
вытанчаным канонамі
грамадзянскага ладу і
дзяржаўных правілаў. Нешта
інстынктыўнае і першабытнае.
Заплюшчу вочы — і кожная
лямпачка выяўляецца
факелам, скручаным з
балотных пушчанскіх уноўю.
Мяккі плюш занавесаў
мае пах аленавай скуры,
а накрамаленае пасцель
зубрынай поўсцю казыча маю
спіну і шыю.**

Заціскаючы вейкі мацней, адчыняю дзверы, даю праход майму далёкаму продку, што вяртаецца з палаяна. Ён звальвае з плячы здабычу, з палёгкай уздымае, садзіцца на дубовую калоду і, прыжмурывшы вочы, бяжыць позіркам за сваімі жанчынцамі. Тут казытне сакавітую грудку, там ушчыпне медзяное ад летняга сонца сцягно або, прыкусіўшы губу, юрлівай думкай лягне ягадзіцу, што прарываецца праз спаднічку з заечых хвосцікаў — як месячнае паўшар'е прарываецца праз аголеную васьнежскім ветрам пушчу.

Мужчына раскошліва пацягваецца, сплітае далоні на патыліцы. Першабытны інстынкт самца напружвае ягоныя мускулы і ўсё астатняе. Але ў жанчын пакуль што свае неадкладныя справы. Першая і другая мітусяцца ля вогнішча, трэцяя і чацвёртая змагаюцца з няўрымслівымі дзеткамі — ну ніяк не ўкласці смургалёў пад коўдру з зубрынай скуры, хаця сонца даўно сыйшло з пастарунку, схавалася за пушчу. Пятая жанчына здымае пра-пра-пра-прадзеду боты, шоста мяе ягоныя стомленныя ногі. Сёмая тым часам уладкоўваецца за спіной, і яе моцныя, доўгія пальцы пачынаюць адмысловы танец. Праз два-тры тысячгадоўгі гэты танец жаночых пальцаў на мужчынскай спіне атрымае імя. Таямнічае і спакуслівае, як свет за лесам-за морам. Імя «масаж».

Не ведаю чаму ўяўляю майго далёкага продка ў вяночку з сямі жанчын. Чаму не васьмі іх, не шэсць? Можна таму, што ў тым сем начэй? Можна таму, што сем смяротных грахоў днём і ноччу партызаняць у нябачнай засадае, чакаюць зручны момант, каб перакрыць чалавечы шлях у вечнае жыццё? А можа, у такой кампані выяўляецца мне пра-пра-пра-прадзед, бо ў невялікім, утульным бардэліку на вуліцы Высоцкага ў Беластоку дакладна сем дзяўчын?

Ведаю іх — як усе свае сны. Калі б расправіць дзяўчын дагала, павярнуць тварам да сцяны, калі б нават кожную галоўку шчыльна закутаць у хустку вясковай бабুলі, — гэта нічога не мяняе. Лёлю пазнаю па радзімцы пад лапаткай, Анжэлу можна абняць у талі дзвюма далонямі, а вась Зузу — не Зуза, калі б значна раней з'явілася на свет, магла б пазнаваць пану Рубенсу.

Люблю вяртацца ў знаёмыя мясціны і ў рэстаранам меню люблю знаходзіць знаёмыя блоды. Але сёння, ледзь пераступіўшы парог з чырвонага святла, я бачу ў фэ штосьці незнаёмае. Дзве дзяўчыны прысели на тапчаніку, Ніка дзяжуріць за хатнім міні-барам, чатыры астатнія, як можна здагадацца, займаюцца працай у пакойчыка на другім паверсе. Побач з тапчанікам стаіць столік, і на гэтым століку дзяўчыны кладуць пасьян пад свае самыя сакрэтныя мары. Яны штодзень такім чынам бавяць кароткія свабодныя час, і, як ні дзіўна, у іх штодзень складаецца. Калі б даць веру картажам, за кожнай з іх пад гэты бардэлік на ўскаіне Беластока прымічыць калісьці прынец на белым крылатым «ройсе». Пад цыганскія скрыпкі панясе іх на руках у той «ройс», забярэ ў свой палац, апрагне ў каруцькавыя сукні і зорныя жамчужыны. А яны аддзяча яму гаманлівай кучкай залатавалосых херувімчыкаў. Праўда, усё гэта збудзецца ў бліжэйшняй будучыні, але яны няўхільнае.

— Добры вечур панём, — няспешна здымаю капялюш і падыходжу да міні-бару.

— Добры вечур, — цёпла ўсміхаецца Ніка.

— Добры, — не адводзячы вачэй ад картаў, бурскімі голасам кідае Ліза.

Ліза халодная, як паўночны полюс, і худая, як сем худых гадоў, сабраных пад адной вокладкай календара. У яе знаходзіцца свае прыхільнікі, але мяне Ліза ніколі не грэе і не студзіць.

Другая дзяўчына зусім новенькая. Як здагадваюся, яна прыняла нас на месца Эмілі, што тымднем раней паламала нагу, спускаючыся з другога паверха.

— На даўжэй, ці толькі да вяртання Эмілі? — Кіўком галавы паказвае на незнаёмку, але Ніка пацяскае плячма. А хто можа ведаць? Хіба толькі Бог і шэф. Не гультайка, падыдзе кліентам — можа, і застанецца.

— Jak masz na imię?

Дзяўчына кемлівая, разумее, пытанне да яе. Папраўляе прычоску, зрываецца на ногі, абцягвае кароткую спаднічку. Яе лёс у яе руках. І яна нясе свой лёс у маім напрамку.

— Эва, — адказвае.

— Ładne imię.

— Wiem. Po mamie. Postawisz piwo? — Усміхаецца какетлівацю малой дзяўчынікі. Але мяне інтрыгуе мелодыя яе голасу. Мяккае «ш» і глыбокае, працяглае «о» дакранаюцца да жывой душы, да тых прыгожых дзён, калі ў беластоцкім консульстве мне давалі шматразовую візу, і я ехаў, куды хачу: у Гродна, у Мінск, у Слуцк, нават у далёкі Магілёў. «Ага, з-за ўсходняй мяккі тэ, сонейка», — мільгае ў галаве. Цікава, з Беларусі ці з Украіны?» Але на ўкраінку дзяўчына не цягне. Русавалосая, сінявокая, з ветлівай, прыязнай усюму свету ўсмішкай. Не, не казацкая тут, не бурлівая кроў. Не з Украіны яна. Не з Украіны? Дык адкуль? Няўжо ж з Беларусі? Ад нечаканага адкрыцця маё сэрца мацней груквае аб грудзі.

Часам мроіцца мне, што я звычайны польскі беларус. З васьмай да шаснаццаці гадзіны сяджу на працы. Роўна ў шаснаццаць саджу на галаву капялюш, апрамаю паліто, зачыняю кантору на тры замкі, па мрамуровых сходах спускаюся на вуліцу і нядраю ў ананімны наоўп. І ў свабодныя хвіліны не змагаюся за бел-чырвона-белы сцяг, за «Пагоню». Нават за мову родзіну не змагаюся, бо ўсё яно ўсім нам даступнае, дасягальнае, як тья прыгажуні ў бардэліку на вуліцы Высоцкага.

— Postawisz piwo? — Дзяўчына схіляе кудзеркі на бок. З галоўкі, перакручана на плячо, нагадвае птушаня, што неасцярожна завалілася з роднага гнязда і, прысеўшы ў высокай траве, чакае, чым гэта ўсё закончыцца.

— Ты з Беларусі? — адказваю пытаннем на яе пытанне, даю знак, і Ніка пералівае дзве бутэлькі ў дзве чворцілітровыя шклянкі — маленькія, філігранныя цацкі, падобныя на тайскія дзяўчынак, якіх суботнім познім вечарам глядзіць у тэлевізары.

— Ja? Z Białorusi? Ależ skąd! — Вочы дзяўчыны закругляюцца ад здзіўлення, а рука цягнецца па шклянку. — Skąd ci to przyszło do głowy? Ja z południa Polski jestem, z pod Krakowa.

— Прыкідваецца, сонейка. У цябе ўсходні акцент. Не хваеши.

— Nic nie udaje i niczego nie ukrywam, — цяпер яе вусны абражаюцца і складваюцца ў смачны абаранак. І яна не спахаліецца, што вась адным лішнім словам здае сябе, канчаткова вядома рэчывае. Бо адкуль жа ведаць паненкам з-пад Кракава родам, што беларускае «прыкідвацца» дакладнае адлюстраванне польскаму «udawać», а «ukrywać» і «kawać» абазначаюць адно і тое ж?

— Ладна, не прыкідваецца. Дык скажы drabina z powyłamywanymi szczeblami.

Мне часта мроіцца, што я звычайны польскі беларус. Вечарам

усоўваю ногі ў тапкі, плюхаюся на тапчан, закідаю нага на нагу і гляджу, як гэты тапак, што зверху, ляніва гойсае на фоне тэлевізара. Пасля вядчэры іду ў туалет, чышчу зубы, нядраю пад коўдру, прытуляюся да мяккага боку ўласнай жанчыны. Не змагаюся за сцягі і гімны, і дэмакратычныя каштоўнасці — яны заўсёды былі і ёсць на сваім месцы, як гэтая жанчына пад коўдрай. Прыгожая, разумная і працавітая, бо ўсё, што лепшае, узяла ад самі жанчын майго пушчанскага язычніка пра-продка. Але ў мяне не атрымліваецца. Мае тапкі ўвесь час у дарозе, на шляху. Часам начуоць у выпадковай кватэры, часам губляюць накірунак. Часам замест чорнай казы на сніданак новы дзень частуе мяне кубачкам чорнай гаркоты. На адзін момант спыняюся ды іду далей. Пятнаццаты год.

— Drabina z powyłamywanymi szczeblami, — няўпэўнена кажа дзяўчына.

— А вась не. Нетак. Не польскае ў цябе «эл». І «ша» не кракаўскае, і «чэ», — ахоплівае мяне шчырая, дзіцячая радасць. — Але пачакай, з драбінай надта проста. Ты лелей скажы: w Szczebrzeszyni chrząszcz brzmi w trzcinie. Ну, скажы, калі спраўды з-пад Кракава ты.

— Będziemy tylko rozmawiać? I to wszystko? — Дзяўчына правірае гадзінік, у яе вачах запальваюцца тры свечкі: надзеі, расчараваня і паспадзіне трэцяя, свечка звычайнага сорама. Нікому яны не чужыя, кожны чалавек нясе за пазухай свае свечкі, і часам няма куды дзявацца, трэба дастаць іх, запаліць і паказаць усюму свету.

Дзяўчына камячыць у вуснах цёплы воск, а я іду да канца, да апошняга, і ў далены момант не існуе ў прыродзе сілы, здольнай мяне спыніць. Разганяюся і іду. Я ведаю: не мая справа мяняць увесь свет, шчыльнымі радамі запяўняць гэтую ці іншую плошчу. Мая справа — іці да канца на майм маленькім фронце і выціснуць з акапоў гэтую дзяўчыну, і выцягнуць з яе роднае слова. Разганяюся. У маіх мазгах разгараецца чырвоная лямпачка — і непадуладны логіцы першабытны інстынкт штурхае мяне наперад. Калі тут і цяпер, у гэтым маленькім бардэліку з гэтай дзяўчыны народзіцца беларускае слова, значыць — мая справа закончана. У нас усё нармальна, як у людзей...

— Будзем не толькі размаўляць... Калі будзем размаўляць, сонейка. Размаўляць. Не размаўляць і не разгаварываць.

Мне ўсё часцей мроіцца, што я звычайны польскі беларус. Нядзельнай раніцай іду ў Сабор Святаго Мікалая, што на Ліповай вуліцы. Вітаюся з суседзьмі, слухаю пропаведзь. Праўда, яна па-расійску і з моцным польскім акцэнтам, але на адзін чарговы сантыметр прыдчынае дзверы ў бязмежныя нябесныя пакоі. Чысты і супакоены вяртаюся з царквы дамоў, назіраю за беластоцкімі галубамі, з сіняга,

бязвоблачнага неба згартаю капялюшом першыя промні чарговай вясны. За абедам, па-польску і без акцэнта, распавядаю маёй жанчыне пра ўсе лепшыя хвіліны, што прыйдуць у наш дом з надыходзячым панядзелкам. Але я не ведаю, куды дзелася гэтая жанчына.

І я іду на майм малым фронце наперад. Не тое, што ўсялякія палітычныя партыі. Іх шмат, як прабытых колаваротам прорубаў на зімовым возеры. Часам думаю: ці не ў кожнага палітыка свой проруб для зімовай лоўлі. Гэтыя партыі невялікія. Можна ўзяць іх у далоні, закінць у кругленькі проруб, і яны застануцца ў гэтым прорубе на век вечны. І будуць круціцца там, круціцца, круціцца, як змёрзлае гаўно.

Я іду наперад.

— Ну ж, сонца? Паразмаўляем? Там, у пакойчыку на другім паверсе. Або бяру Зузу.

Дзяўчына абмяркоўвае ў думках усё «за» і «супраць». «За» простае: трыццаць еўра за трыццаць хвілін. «За» — гэта першы крок насустрэч прынцу на белым «ройсе». А «супраць»? А «супраць» падыходзіць шматлюдная, гаманлівая дружная. Такі ён, наш свет. А можа, не свет, можа, мы, людзі, такія? Супраць кожнаму «за» гатовыя паставіць дзесятак «супраць», каб апраўдаць сябе перад кожным, нат самым жорсткім судом. Судом часу.

Дзяўчына дапіла піва і глядзіць на мяне. Глядзіць уважліва, не зводзіць з мяне вачэй, абмацае позіркам кожную клетачку майго цела. І няспешна, не спыняючыся, як вопытная стрытызьёрка, распранаецца. Яна распранаецца з усіх сваіх «супраць». Цяпер я гляджу ў яе вочы. Пасяродзіне зронка бачу адну адзіночку свечку. Яе трымае далонь староў жанчыны. Заціснутыя пальцы бабুলі трымаюць моцна. Гарачы воск капае большымі і большымі кроплямі. Пячэ, але пальцы не адпускаюць...

Ці не з гэтай бабুলі размаўлялі яны на мове апошні раз? У далёкім, светлым дзяцінстве, калі ад мары да яе здзіўнення — не далей за міг. І скажаць роднае слова тут і цяпер — тое ж, што пасля доўгай адсутнасці вярнуцца ў дзяцінства ды распавесці бабুলі пра ўсе няздзейнічаныя мары.

Дзяўчына маўчыць. Сціснутыя зубы, мацёнае расшчэпленне старэчыя пальцы, што гадзіна зрасталася з гэтай свечкай. І свечка згасае.

— Ладна, пайшла. Час — гэта грошы.

«Дзе яшчэ, калі не ў бардэлі, маглі прядумаць гэты самы асноўны закон эканомікі?» — думаю, і ўслед за дзяўчынай падымаюся на другі паверх.

На стала застаюцца дзве парожня шклянкі. Чырвоны ад паўсвятла бардэльнага фэа.

Апавяданне прачытанае аўтарам 25 сакавіка 2010 г. у Мінску падчас уручэння яму прэміі часопіса «Дзеяслоў» «Залаты апостраф».

МІНІАЦЮРА

ЯК БУСЕЛ ВУЧЫЎ ЗАЙЦА ЛЁТАЦЬ

Збігнэй-Владзімер ФРОНЧАК

На небе вісеў месяц. Жоўты, круглы, быццам крыху пузаты, таму цяжкаваты ды інакшы, чым звычайна. Быццам бы бліжэйшы да зямлі. Так злавалася Эдуку Мазуру. Мала таго: ён уяўляў, што як выедзе на ўзгорак, то дастане да яго пугай! І Эдак, калі ўз'ехаў на вяршыню, моцна размахнуўся.

Каля яго сядзеў поўны пыхі солтыс Ян Бонк. Глядзеў з сярдыстым шкадаваннем і, відаць, думаў, што Эдак дае шмат падставаў для высьмейвання жыхароў Ксенжых Гурак. Жартаўнікі свярджалі, што вароны над Ксенжымі Гуркамі, калі не хочуць бачыць неуватца, павінны лётаць дагары нагамі. Солтыс ведаў гэтыя жартачкі і злавася. (Гэта ён яшчэ не ведаў, што на ягонаў тэрыторыі бусел вырасьціў навучыць лётаць зайца. Чаму зайца — таго ніхто не ведае. Каб лётаць трэба было солтысу, то несумненна ведалі б усе).

Ну, дык тут Бусел неяк казаў зайцу:

— О, каб ты мог лётаць, было б на што паглядзець.

— Някеспка было б, але гэта нешта нерэальнае... — зусім не засмучана запярэчыў Зайца. Ён не падыяляў буслінага зачаравання палётам.

— А хацеў бы? Прызнайся шчыра! — Налігаў Бусел.

— Можна і хацеў бы, але як?

— Я скажу як. Лезь на дах, — загамаандаў Бусел.

— Цяпер не магу. Выліў замнога, — выкручваўся Зайца.

І тады Бусел падумаў, што не проста дасягнуць сваёй мэты.

Добра мець мэту.

Жыць без мэты цяжка. Але і дасягнуць яе нялёгка. Трэба шмат намаганняў, часам нават гадоў самаахвярнасці. Так кажуць.

Цяжка не паверыць. Можна таму некаторыя перш, чым закатаць рукваў, разважаюць, падлічваюць, думаюць — ці варта яго працы. Якую мэту дасягнуць лёгка? — Пытанне...

Што мог ведаць пра гэта Бусел?

Эдак паганяў кая.

Над ім зорнае неба, пад ім асфальтаваны гасцінец. Сноп іскрыў з коміна. Можна, аслучыў на небасхіле, і зор стане болей.

Вось стары дом. У ім ніхто не жыве. Хто ж тады паліць старую печ? Старую печ чорт паліць.

Коль пагэць, Эдак чорту пугі даў. Звычайныя справы.

Вёска ўжо блізка. Злева лугавіна, справа солтысава поле канюшыны. У канюшыне заўва-

жылі самалёт. Блішчэў, як бляшаны дах на гумне. Калі з вёскі выязджалі, яго там не было. З неба ўпаў, вядома. Такое не кожны дзень здараецца. Падышлі. Укленчылі перад ім, намачылі калошы вячэрняй расою.

«Бусел», — прачытаў солтыс надпіс на фюзеляжы. Калі б тут размясціўся харчорскі табар, солтыс ведаў бы, як з ім гутарыць. А гэты тырчэў нерухома, і хоць нёс ганаровую назву, мёртвы быў і бядушны.

Яго нават пугай перацягнуць не выпадала.

Солтыс вялаўся і помсліва наступіў на крыло.

І паўтарыў: «Бусел».

— Хе, хе, бусел, — радасна зарагатаў Эдак. — Бусел, а як зайца — у канюшыне...

— Ці магчыма гэта? — Выпытваў Зайца.

— Зайляць, што магчыма, то не. Але цябе пакінуць у спакой — і кухарка, і тым больш палюўнічы. Іначай я б цябе ніколі не намаўляў.

— А чаму ты так у гэтым зацікаўлены? — Не ўступаў Зайца.

— Нідзе не напісана, што зайцы не могуць лётаць. Праўда, не выключана, што ў цябе антыгталент да палёту...

— Антыгталент? — Спахмурнеў Зайца.

— Ты зразумей, — працягваў Бусел. — Я магу табе дапамагчы. Ніхто не супраць, каб зайцы лёталі. Ніхто іх адмыслова не пераследуе, не тушыць як... ну хоць бы вашых пабрацімаў — трусоў. Маеце зашмат свабоды, якая, аднак, з кожнаым годам скарачаецца, бо арал культурнай глебы таксама змяняецца. Яшчэ скачаце, але гэта часова. Потым будзеце як трусы ў клетцы. Як гіпанатамы ў заалагічным парку. Заплывае тлунчам, мускулы страіць аластычнасць, будзеце есці канюшыну з рук Кеспкай перспектыва. Але яшчэ можна рапшыца на прыгожы жэст, рыкнуць ільвом. Твой прыклад падытурне да дзеянняў іншых.

Баязліўцы стануць дзёржкімі, цяльпукі — энергічнымі, няўкладны — гнутчымі і скакучымі, усіх агорне энтузіязм, натхненне, давер спантаннасці, упэўненасць у лепшых дні. Праўда, з часам мяняецца і мода. Толькі не знікае патрэба ў героях нашага часу. Бо няма часуў без герояў. Недахоп герояў — гэта апатыя, стома, упадак духу. Бо памяці няма за каго зачапіцца. Я хачу стварыць для цябе выключную магчымасць, непатворны шанец! Ты прыгладзеш першы палёт у космас? Памятаеш тое імя — ЛАЙКА?

— Пра тое шмат казалі!...

— Вось бачыш! — Узрадаваўся Бусел. — Ці есць дзе вуліца Зайца? Няма і не будзе. Нідзе! Есць Гагарына і Заёнчака. Генерал Заёнчак не меў з вамі, паліваючымі галатай, нічога агульнага. Таксама і Гагарына. Але ты можаш быць як ён, як Юрый Гагарын! Палобным да яго. Даб'ешся такога ж самага, вялікага поспеху!

— Але ж і вуліцы Лайкі — няма? — удакладніў Зайца.

— Не будзь у гэтым вельмі ўпэўнены. У польскім горадзе няма. Аднак свет на ім не канчаецца.

— Хачу знаць праўду. Толькі сур'ёзна, — загарачыўся Зайца. — Што мне дасць гэты палёт? Ці варта рызыкаваць?

— Даведаешся, які прыгожы бывае свет для таго, хто дабіўся поспеху. Уганараванні, павага... Атрымаеш пасаду. Можна, нават...

— Дэлегата! — вырвалася ў Зайца.

— Делегата можа і не, але ў кіно запрасяць дакладна. Лягучы шарак! Такога яшчэ не было!...

— Што з гэтага людзям? Хто я для іх, кім буду?

— Ты для іх толькі мяса. І не адрозніваешся ад труса. І ўсё ж — такі палёт. Падумай! Палёт над зямлёй! Узвышаешся над самім сабой! У хмарах! Пад табою людзі, сабакі, каты і трусы! І яшчэ палеткі, засаджаныя да краёў капустай!

— Ты блефуеш. — Сур'ёзна заявіў Зайца. — Хочаш мяне выкарыстаць. Такое ўнікае непераадольнае ўражанне. Праўда, гаворку выдзеш пераканаўча. Тылу: усе гуртуецца. Не магу сфармуляваць каверзнага пытання, каб злавіць у тваіх нахабных аргументах ману. Прызнайся! Ты выдзеш нейкую гульнію?

— Як ужо будзеш лётаць, — разважаў Бусел, зусім не збіты з панталку, — не забудзься зняць куртку з надпісам «US Army». У цябе сапраўды маскіраваны колер, які цудоўна вытрымаў выпрабаванне, калі ты шнарыў па капюшыных палетках, але ў час палёту трэба мець на сабе звычайную баваўняную кашульку.

Не зашкодзіць надпіс: «Вас вітае Польшча».

— Можна, якія крылы? — Падказаў Зайца.

— Не трэба. Чуў пра Ікара?

— Кеспка скончыў! — Заяц пацёр лапкі. — Кеспка.

Празнейкі часхіхнуў, быццам толькі зараз усваяючы, які лёс хоча падрыхтаваць яму Бусел. Але Буслы нават крылы не збілі, ён вёсела даляў:

— Бачыш. Не верыў сабе. Даверыў крылам. Ты павер сваім лапкам! Сваёй поўсці! Вырві невялічкі касмык! Ну, смела! Дзьмухні на яго! Ляціць?

— Ляціць!...

— Ну, бачыш! І ты паліціш!

Адзінае ў вёсцы буслінае гняздо знаходзілася на гумне Эдака Мазура. Ён з'яўляўся бацькам сміху дзяцей, але ўсе лічылі, што без уздзелу буслоў тут не абыйшліся.

Эдак уломкам не быў. Мог неслі два мяшкі збожжа, а за абедам з'есці цэлага пегна і выключыць бутэльку віна. Любіў добра паесці, а яшчэ больш — добра выпіць. Курой не трымаў, таму цэлага пегна мог з'есці толькі ў выпадку вялікага свята. Можна, раз ці два на год. Так што часцей здавальняўся бутэлькай віна.

— Ты гатовы? — спытаў Бусел безапеляльным тонам.

— Так, але ў мяне сумневы. Што будзе, калі разаб'юся пры пасады?

— Будзеш выглядаць як пасля мясакруткі. Але не прымай да сэрца. Ніхто не ведае свайго канца!

— Так па-дурному скончыць? Зваліўшыся з даху! Гэта добра для камінара, але для зайца?..

У мястэчку паблізу адбыўся пасадак. На прыпынку натоўп высяжарыў выпхнуў пад аўтобус кабету. Яна трымала ў руках два боханы хлеба, дома двое малых дзетак.

— Хлеб не выпусціла. — Сказаў Эдак з павагай. І праз хвіліну дадаў: — Цісканіна была, бо два папярэднія аўтобусы не пайшлі. А наступнага ніхто не хацеў чакаць.

Солтыс паганяў кая. Пракаментытаў:

— Так па-дурному скончыць. І дарэмна.

— Ніхто не ведае свайго канца, — уздыхнуў Эдак.

А солтыс падумаў, што Эдаку цяжка адмовіць у лёгкім фармулёўка філасофскіх думак.

Страх. Пашкамутаная. Зімы можа не вытрымаць.

На групы тэлевізійнай антэны.

Груша — вышэйшая кропка ў ваколіцы. Бусел на гумне.

Эгэрнітам пакрыць нельга, новыя дэкреты забараняюць, бо шкодны.

— А бляха задарагая!

Ля свайго дома Эдак злез з солтысавага воза і тады ўбачыў зайца.

— Байка! Кусі яго! — Закрычаў на сабаку. Але сучка Байка толькі што ашчанілася і не вытыркала з будкі носа.

Брудна вялаўся. Не выключана, што вырашыў паставіць петлі.

Паглядзеў на буслы. Набожна і з шанаваннем. Бо Эдвард Мазур шанаваў і любіў гэтага вялікага птаха. Магчыма, той хвіляў падумаў, што ні разу не паспрабаваў яго прыручыць ці хоць прывучыць да чагосьці, хоць бы паляваць на зайцоў. А меў магчымасць вучыць! Во трымаў у руках! Гэта ён, Эдвард Мазур, калі буслыя выпала, падняўся з ім па драбне да гнязда. Што ж. Было і мінула. Шанец згублены.

Эдак замаркоціўся і на буслы паглядаў ужо з меншай сімпатыяй. Магчыма, пазіраючы на яго, адчуваў сваю мізэрнасць.

З хмызоў высунуўся Заяц:

— Якім курсам паліцім?

— Наўпрост на лугі!

— На захад? Не перашкоджу авіялініі «Варшава-Лондан»? Ведаеш, што б было, калі б аб мяне разбіўся які-небудзь самалёт накірункам з Англіі? Хто б паверыў, што ляцеў зайца? Ну скажы — паверылі б, што зайца вучыўся лётаць?

— Паліціш іншым курсам!

— Гэтыя — з усходу — паверыць у лятучага зайца?

— Цяжка цябе пераконваць. — З жалем сказаў Эдак солтысу. — Ты быццам зусім не чуў пра часовыя гаспадарчыя праблемы. Папросту не хапае цэлы і цэменту. А бляхі дык і пагадоў. Нават Стэць не можа вілу дабудаваць. Усім нялёгка. Але даю слова ўладзіць. Вер мне.

— Хутчэй паверу тым, якія заяўляюць, што скупляюць коней, каб вялізны воз з неба сцягнуць!

— Солтыс змоўчаў. Што казаць? Такого жарту яшчэ не чуў. Было яму прыкра. Солтыс жа таксама жыхар Ксенжых Гурак. То чаму яго не любіць? Чаму пад'ядькваюць?

Вёска мае дасягненні. Збудавалі допо і дзіцячы садок, адрамантавалі млын і шашу. Журналісты не раз прывязджалі. З газет, радыё і тэлебачання. Запісвалі, што солтыс казаў. Паўзімы з радыё ягоны глас чуўся. Цяпер зноў з тэлебачання абназдаілі. Мабыць, будуць рабіць забавальную праграму? — Узрыўся раптам сваёй думцы.

Зірнуў на Эдака. Той меў іншы клопат і чаканне. Вырасьціў, што калі ў наступным годзе Ян Бонк зноў захаце стаць солтысам, то ён прагаласуе супраць.

— Ты гарантуеш мне поспех? — спытаў Зайца.

— Поспех — так. Толькі не магу засперагчы цябе ад аферыстаў, якія таксама хочуць поспеху. Можна здарыцца, што які-небудзь трус прыпіша сабе твой палёт.

— Як гэта?

— Выдасць сябе за цябе!

— І што тады?

— Давядзецца ляцець другі раз!

— Другі раз? Адным палётам не скончыцца?

— Трэба будзе замацаваць поспех. Узляціш другі раз. Будзеш ужо майстарам. Гэта табе не дадасць клопату.

— А калі і ён, ну, той аферыст — узляціць?

— Я не падазраваў бы яго ў гэтым.

— Часам хочацца быць як бусел, — рашуча заявіў Эдак Мазур.

А солтыс падумаў, што Эдак п'яны. І запярэчыў:

— Чалавек — гэта чалавек. Павінен жыць на зямлі і не лезці ў хмары. Чалавек павінен мець нешта такое, што называецца чалавечнасцю.

— А заяц? — Заячыў Эдак, бо якраз уначы яму прынсіўся шпэт.

— Павінен мець заечнасць?

— Хто яго ведае... Заяцямі высокая навука не цікавіцца. Заяцямі цікавіцца кухня!

...І цяжка гэтым меркаванню адмовіць у рацы!

Зайца стаяў слупком. У гэтым не было нічога дзіўнага, каб не тое, што стаяў на даху.

Бачыў дом, падворак, курэй на ім, індыйкаў, сучку Байку са шчэптанямі. Далей сад, луг, дло і вежы царквы. Бліжэйшая поля з капустай было, аднак, не відна.

— Цяпер або ніколі, — рашучы Зайца. І перасяўраў Буслы: — Не думай, што гэтае дасягненне — тваё. Я хацеў бы, каб гэты мой палёт лічыўся прэтэстам. Вялікім прэтэстам у абарону асяродка. Хто як, алямама права на прэтэст. Дзядзька забілі гэтым годам, дзед і яго брата злавлілі петлямі. Але я выйшаў сюды, на дах, не казанні прамаўляць і не мітынгаваць, таму заканчываю. Узгадваю — заўсёды я побач каля смерці, няспынна ўцякаў, для людзей быў сымбалам страху, і толькі зараз здзіўняю палёт у бясмерце.

Зірнуў уніз. Моцна адпугнуўся. Замахаў лапкамі.

Паліцеў!

Да канца не верыў сам сабе. Бусел не верыў вачам.

Ляцеў!

Я гэта бачыў!

Пераклад з польскай Паўла ЛЯХНОВІЧА. Друкуецца ў скароце.

РЭЦЭНЗІЯ

ФАЎЛЗ «НААДВАРОТ», АЛЬБО ЧАМУ ПЛАЧУЦЬ ЖАНЧЫНЫ?

Ася ПАПЛАЎСКАЯ

Ці то ў мяне параноя, ці то сучасныя беларускія пісьменнікі пачалі занадта актыўна пісаць творы з адпаведным назовам. Апрача добра раскручанага рамана «Параноя» вядомага журналіста, а цяпер і пісьменніка Віктара Марціновіча, узгада хаця б апавяданні з магічнай назвай за аўтарствам Насты Манцэвіч ды Сяргея Календы. Пра «Параною» апошняга і прапаную пагаварыць.

софіі экзістэнцыялізму, каб усядоміць сябе як «экзістэнцыю», чалавек павінен апхнуцца ў пачатковай сітуацыі — напрыклад, адчуць подых смерці).

Апавяданне «Параноя», значнаходзячыся ў агульнай тэматычна-ідэйнай плоскасці з астатнімі творами кнігі, значна адрозніваецца ад іх. Не толькі формай (апавяданне ў апавяданні), але і глыбінёй ды сур'езнасцю праблем, пастаўленых маладым празаікам. Спынюся на кожнай з іх асобна.

Педафілія ў «Параноі» выкліканая не столькі сексуальным жаданнем авалодаць маладым некранутым целам, колькі ўзвышаючым сябе ў сваіх жавачах пачуццём улады, а таксама імкненнем мець побач блізкага чалавека, якога можна давярцаць: «...ён мог гадзінамі сядзець, утаропіўшыся ў адно з нябачных акенцаў, назіраючы рэаліцішчым амаль у сваёй хаце! Часам ён засынаў за гэтым заняткам, але часцей за ўсё ён ананіраваў як вар'ят. У дзень даходзіла да

дзевяці разоў, яму неабавязкова было, каб яго наложніца была голая або сядзела на ўнітазе. Яму нават было дастаткова і адной думкі, што ён распараджаецца жывой душой, што ў яго руках бязмежная ўлада, што ён можа рабіць з ёй усё, што захоча, а калі ён загіне, то яна памрэ ад голаду. Улада давала яму волю».

Ахвярай безыменнага «мужыка», героя апавядання Франка (маладога спецыяліста ў сферы PR, які ішчэ і прозу піша), галоўнага героя «Параноі», становіцца сямікласніца (таксама без імя. Мяркую, С. Календа наўмысна надаў героям безасобасці, не выісаў характары, не акрэсліў асабістыя якасці, каб падкрэсліць тыповасць праблем, што ўздзімаюцца ў творы).

Гаварыць пра інтэртэкст не даводзіцца, хоць і вельмі хочацца. Ды пры жаданні — можна было б. Але... Фаўлзаўская сітуацыя зачатання адзіночкі, закамплікаваным мужчынам дзючыны ў сваім доме абраная С. Календам не таму, што яму хацелася, каб чытачы ды крытыкі вынаішлі ў творы інтэртэкст ды назвалі апавяданне постмадэрністычным (айчынным крытыкі могуць пры жаданні), а проста таму, што сітуацыя гвалтоўнага абмежавання свабоды ідэальна пасуе для ўзняцця ды раскрыцця праблем, якія аўтар уклаў у твор.

У ўсё ж правядзення пэўных паралеляў паміж «Параноі» ды рамана Джона Фаўлза «Калекцыянер» пазбегнуць не атрымаецца. І ў «Калекцыянер», і ў «Параноі» матывацыя чыткаў героя (героя героя — у «Параноі»), змушана акцэнтаваць увагу на гэтым, каб не блытаць служыць не гвалт, а менавіта прыручэнне ахвяры. І фаўлзаўскаму Фрэду-

Калібану, і календаўска-франкаўскаму «мужыку» хо чацца душэўнай спагады і разумення. Іншае пытанне — чаму менавіта такі шлях абіраюць героі? Чаму затачэнне?..

Але гэта — да наступнай праблемы, узнятай у «Параноі»: асабіліваасці мужчынскай і жаночай псіхалогіі, а таксама змены, што адбываюцца ў псіхіцы ахвяры цягам затачэння. У Фаўлза Міранда — моцная, сфармаваная асоба, са «стрыжнем» і складзеным светабачаннем. У календаўскага Франка ж — сямікласніца, горкае дзіця: «Яе жыццё спынілася на дзіцячых кніжках і казках. Яна дагэтуль не разумела маштаву ўсёй яе асабістай трагедыі, магчыма, гэта было і добра. Для яе добра. Блажэнныя не ведаюць зла...» Памятаем фінал рамана Фаўлза: Міранда захворвае і памірае. У «Параноі» ўсё па-іншаму: дзючына (дарэчы, «гаспадар» хлэж авалодаў ёй — нарадзіўся ўсё ж абавязкова ад свайго «мужа»). Яго арыштуваць. Але (нечаканы паварот падзеяў) яна, раптоўна адчуўшы правільнасць чыткаў свайго мужчыны ды ўласную дурасць, забірае заяву і адмаўляецца ад паказанняў: «Яна была шчаслівая, нарэшце здабыла спакой і каханне, проста раней з-за сваіх гадзім, воль і не разгледзела свайго прынца на белым кані».

Навідавоку так званы «стакгольмскі сіндром»: сувязь паміж ахвярай і агрэсарам, пры якой першая спачувае гвалтаўніку, апраўдвае яго. У гісторыі ёсць выпадак, калі жанчына, якая стала ахвярай мужчынска-рабаўніка, пасля выйшла за яго замуж... Яшчэ адна праблема, якую падмае ў «Параноі» С. Календа — гвалт у сям'і і як вынік — маўклівае служэнне жанчыны мужчыне (прычым часта — добраахвотнае): «Яна ведала, што ў хаце не чакае адплат, але, значыць, так трэба. Трэба менавіта так, як сказаў ён! І так жывуць амаль усе жанчыны. Яна ішла, ледзьве паспяваючы за ім, і думала, думала, як магла, як

большасць такіх, як яна, якія не бачаць белага свету ды прабачаюць сваім мужчынам усё: і збіццё, і зачыненне дзверы, і недахоп адкацы. Яна ішла і думала на столькі, на колькі дазваляў ёй мужчына». Спрадвечанае беларускае (пакорліва-жаночае?) «значыць, так трэба»... Але — каму тое трэба?..

Калі выйці з апавядання ў апавяданні ды павесці гаворку аб галоўным героі-пісьменніку Франку, то тут мне бачыцца вельмі актуальная ва ўсе часы праблема адзіночкі творчай асобы, што спараджае цэлы спектр наступстваў (ад яе пакутуе як сам Франк, так і героі, выісаны Франкам).

«Разынкай» апавядання сталася параноя Франка: у навінах ён бачыў-чытаў пра тыя страшэнныя здарэнні (тэарэтычны захоп крэмы, знікненне дзючынік чатырнаціці гадоў), пра якія пісаў раней у сваіх апавяданнях. Ці то так сапраўды было, ці то яму падавалася: дэжаву, параноя. Калі Франк скончыў пісаць апошні раз, пра якую вядзецца гаворка вышэй, ён пайшоў у бар. Там сустрэў мужчыну, які... распавёў яму гісторыю, што «супадала з ягонай гісторыяй на паперы, з ягонай гісторыяй, якая ляжала зараз у родактара, ды ў хаце на кампютары...»

Што робіць Франк? Напэўна, тое, што зрабіў бы любы на ягоным месцы: бязьць дадому ды піша канец свайго жыцця. Яму — можна прыдумаць свой далейшы лёс, «свой капут»...

«Параноя» Сяргея Календы, бадай, самае моцнае апавяданне кнігі «Помнік атручаным людзям». У ім ёсць тое, пра што баяцца пісаць маладыя аўтары: шэраг актуальных і складаных псіхалагічных праблемаў, якія сёння, у часы глабалізацыі, датычацца многіх з нас. Твор мае прадуманую стройную кампазіцыю (апавяданне ў апавяданні вельмі граматна ўведзена ў тэкст), глыбіню і завершанасць. Сяргей Календа — удумлівы малады творца, які піша для такіх жа, як ён: разумных людзей, якія імкнучыся перастарыць рэчаіснасць. Так, як ім (нам) яна бачыцца.

МІЖРАДКОЎЕ

КОД ПРАЎДЫ

Алег АБЛАЖЫЙ

У мастацтва свае памылкі даражэй крадзенай праўды.

Мастацтва Ван-Гога дзейнічае не майстэрствам, а энергіяй пакуты.

Душа і цела — пара каханкаў, што пастаянна здраджваюць адно другому.
Аж да расставання...

У якіх адзінках вымяраецца «глыбіня веры»?

Як цяжка змірыцца, што для кагось, хто цікавы табе, нецкавым з'яўляешся якраз ты...

Некаторыя паэты пад канец

Стылі ў мастацтве не проста пміраюць.
Яны выцяняюцца іншымі.

У мастацтве адвага без умення — проста нахабства.

Калі б паэты былі ў жыцці такімі, якімі іх падаюць школьныя хрэстаматыі, яны б не напісалі ні радка.

Ісці насуперак ворагам — яшчэ не самае цяжкае.
Самае цяжкае — рабіць не так, як бы гэтага хацелі людзі, што цябе любяць.

Дэградацыя пачынаецца са страты цікаўнасці.

Рэдка ствараюць штось сапраўды вялікае людзі з бездакорным густам.

Жанчына, якая не ўмее апрацнацца, не ўмее й распранацца.

Утопіі — ваўкі ў авечай скуры.

«Шчыльнымі радамі» ходзяць у войску і падчас рэвалюцый.
Нармальнае жыццё нагадвае «броўнаўскі рух».

Мастацтва патрабуе ахвяраў ад творцы, а не ад гледача.

Прыгажосць ёсць код Праўды.

Нават самыя аб'ёмныя веды не заменяць здольнасці думаць.

Даўно пара зразумець, што абсурд — норма жыцця.
Усё астатняе толькі шчаслівае выключэнні.

Жыць у гармоніі са сваім узростам — як апрацнацца адпаведна пары года.

Не бывае дэградацыі мастацтва без дэградацыі мастакоў.

Зразумець лягчэй, чым прымірыцца.

Таму, хто заблукаў, істотны не пошук новых дарог, а выхад на правільную.

З'явілася катгорыя людзей, якія маюць усё, але якіх не цешыць нічога.

Якія тямніцы — нізасць вялікіх... і вялікасць малых...

Відучыя правадзны надта любяць тых, хто слепа верыць.

У сапраўднага мастака рукі мударэйшыя за галаву.

Як жа многа такіх, што глядзяць — і не бачаць...

Чым большая вяршыня, тым большая самота.

ПРАЎДАШУКАЛЬНІКІ

У ПАПЯРОВЫМ ЦАРСТВЕ УЛАДЗІМІРА СОДАЛЯ

Сёлетняя вясной мы святкуем падвойны юбілей класіка беларускай літаратуры Францішка БАГУШЭВІЧА: 21 сакавіка — 170 гадоў з дня нараджэння, 28 красавіка — 110 гадоў з дня смерці.

Каля «Багушэвічавых слоў» перад уваходам у Нацыянальную бібліятэку.

«Я буду прэзідэнтам!»

«Ася, найперш я ў вас вазьму інтэрв'ю! — сустраў мяне ля Нацыянальнай бібліятэкі Уладзімір Содаль, краязнаўца, даследчык жыццёвага і творчага лёсу Францішка Багушэвіча. — Якія словы з напісаных на фасадзе бібліятэкі Вам запомніліся?»

«Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі!» — кажу я, здагадаўшыся, што хоча пацуць ад мяне мой суразмоўца.

«Так! — усміхаецца Уладзімір Ільіч і дадае: — Я жыў побач з бібліятэкай. Часта бываю ў ёй. Яе і збудавалі на маім агародзе. Выходжу змораны пасля доўгага чытання, спыняюся каля фасаду з цытатамі ды назіраю, ці зважаюць людзі на іх. Калі не, дык падыходжу, бывае, і пытаюся, што з напісаннага запомнілася...»

Паколькі на дварэ прахалодна, заходзім у бібліятэку — адну з многіх мясцін у Мінску, што носяць Багушэвічавы дух. Уладзімір Ільіч расчыняе сваю даследніцкую валіку, у якую чаго толькі няма: безліч тэчак са спісанымі паперамі, газетамі, рукапісамі, аж тры факсімільныя выданні «Дудкі беларускай» Францішка Багушэвіча, старонкі якіх — у аўтографіях людзей, з якімі сустракаўся літаратар і краязнаўца, паміж старонак зборнікаў — лісты з занатоўкамі, імёнамі, адрасамі, фотаздымкамі, зноў газетныя выразкі... Багушэвічаву «Дудку» даследчык паўсюль носіць з сабой.

Размова адразу зайшла пра ўнукаў Уладзіміра Содалю, якіх у яго чатыры. І ўсе — хлопцы. Малодшы, Максім, яшчэ ходзіць у школу. Калі прыязджае ў госці да бабুলі з дзядулем, заўжды просіць, каб дзядуля не нахліўся. «Я сам падумую», — бяжыць дапамагаць дзядулю Максім.

Кастусь — прадпрымальнік. Аlesia займаецца футбалам у інстытуце, але скалечыўся і

цяпер адхілены ад заняткаў. А Сержык — студэнт-першакурснік. Яшчэ вучнем выдаў аж тры кнігі. Першая — «Святло маёй крынічкі — з жыцця хлопчыка Сяргейкі і яго дзядулі Уладзі...». Другая, «Кветка мая Беларусь», што выйшла ў серыі «Беларускі кнігазбор», утрымлівае вершы, кароткую прозу. Пра трэцюю сама назва гаворыць: «Анекдотік у роўнік». Уладзімір Ільіч згадаў такі выпадак: ягоны зяць Мікола атрымаў лядны першы заробак і прынёс грошы ў скрыні з-пад абутку, Сержык абклаўся грашым, падкідаў іх і казаў: «Я буду прэзідэнтам!» І, можа, гэта калі-небудзь здарыцца. А пакуль што ён асвойвае дзяржаўную тэматыку: у школьныя гады, вучнем дзевятага класа, напісаў працу па гісторыі «Станаўленне беларускай дзяржаўнасці», а сёння напісаў курсавы рэферат «Беларуская Народная Рэспубліка». Уладзімір Содаль вельмі ганарыцца Сержыкам. Што зразумела.

«Ці мог я быць іншым?»

Размова пра Францішка Багушэвіча пачалася з... Янкі Купалы.

Уладзімір СОДАЛЬ: — Калі я быў малады, у мяне было вельмі жаданне сустрацца з пакаленнем людзей мінулага, нават канца XIX стагоддзя. Была страшная прага спазнаць эпоху не праз кнігі, а праз людзей, сведкаў таго часу. Таму я вандраваў па Купалавых мясцінах, сустракаўся з Паўлінай Мядзёлкай, першай выканаўцай ролі Іпаўліны, ад якой пачуў шмат цікавага пра Янку Купалу. Гэтымі днямі ў Мінску экспанавалася Купалава машына «Шэфале». І там мне задалася гісторыя, якую распавяла мяне Паўліна Мядзёлка: Янка Купала, гнаны з Мінску па жарам ды бомбам, ляцеў на гэтай машыне ў Маскву, дзе акурат была Паўліна. Прыехаў змораны, змэнчаны з дарогі. А Паўліна кажа яму: «Яначка, што ж ты, дарагі мой Яначка, матулю не забраў з Мінску, пакінуў нямецкім акупантам?.. А што ж ты архіў свой не ўкінуў у багажнік?». Янка нічога на гэта не сказаў, толькі перасмыкнуўся вількім болам... Калі я аглядаў тое «Шэфале» Янкі Купалы, у мяне гэтыя думкі круціліся ўвесь час, я падыходзіў да таго багажніка, прыкідаў, што ў яго можна было ўкінуць. Калі не ўсе, то хоць частку архіўу!..

Па сутнасці, з жадання спазнаць эпоху не праз кнігі, а праз расповеды людзей старэйшага пакалення і пачынаецца мая даследніцкая праца. А даследчык як следчы — гэта вельмі блізка прафесіі. Я мяркую, калі б Францішак Багушэвіч пражыў болей, у яго набірлася б безліч следчых сюжэтаў, але ж Бог не даў...

За Францішкам Багушэвічам стала замацаванасць шмат вызначальных эпітэтаў: прарок, прадвеснік, праўдашукальнік. Пэтр Рыгор Семашкевіч слухна азваўся пра Багушэвіча: «На ўсю Беларусь мільён пракурораў і толькі адзін, толькі ён адвакат». Сам сябе Францішак Багушэвіч называў сынам надзеі, чалавекам, які не ў сваю эпоху нарадзіўся.

Калі я пачаў вывучаць біяграфію Багушэвіча, калі чытаў, у якіх гістарычных абставінах ён нарадзіўся і гадаваўся (у 1840 годзе Мікалай I скасаваў дзеянне Статута 1588 г. ды забараніў выкарыстоўваць назву «Беларусь» і беларускую мову), я зразумеў, што няма больш ярага прыкладу адраджэнца, чым Францішак Багушэвіч... Недарэмна ён напісаў: «Як я толькі нарадзіўся — // Вацька сказаў: «Кейска будзе! // Ну дык жа ж не памыліўся: // Здзекаваліся Бог і людзі...»

Да мяне спазнанне свету прыйшло праз абразы, здэкаі. Чым больш я чуў абразы, тым больш я, малое дзіці, гартавалася. Прыязджаў, напрыклад, людзі з Масквы і фіркалі: «Што гэта ў вас за мова такая?». А мне яна была наймілейшая. На ёй гаварылі мае бабুলі, дзядулі, яна ласкавая, пяшчотная, і я дзіўлюся, што ў людзей, якія кажуць такое пра маю родную мову, такія агульскія думкі. Той жа Максім Багдановіч, выхаваны ў рускай атмасферы, выдзімаў хаў Беларускае словы як вугельчыкі з попелу, каб разгартаць жар сапраўднае паэзіі. Ці мог я быць іншым? Ці можаць ты пасля гэтага быць іншай?..

«А ў гэтым годзе — цішыня...»

— Я спадзяваўся, што гэты год падвойнага юбілею Францішка Багушэвіча будзе абвешчаны годом роднае мовы. Але гэтага, як ні дзіўна, не сталася. Больш за тое, ранейшыя дні нарадзінаў Багушэвіча: 160, 165 гадоў адзначаліся на дзяржаўным узроўні, у гэтым годзе — цішыня і спакой. Але засталіся яшчэ сумленныя людзі, якія ладзяць вечарыны ў гонар Францішка Багушэвіча. Гэтымі днямі ў Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва адкрылася выдатная выстава, прысвечаная Багушэвічу. Не забылася на юбілей Багушэвіча і Нацыянальная бібліятэка, дзе мы з таёй зараз знаходзімся. Яны выдалі кампакт-дыск «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай...»

«Дык «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай...», выдадзены Нацыянальнай бібліятэкай да 170-годдзя з дня нараджэння Францішка Багушэвіча, акрамя біяграфічнага нарысу, за аўтарствам Уладзіміра Содалю,

бібліяграфіі твораў класіка ды публікацыі пра жыццё і творчасць пісьменніка, утрымлівае шмат унікальнай інфармацыі: адсканаваныя кнігі Багушэвіча (у тым ліку і «Дудка беларуска», што выйшла ў Кракаве ў 1891 годзе), раздзел «Ф. Багушэвіч у мастацкай літаратуры і мастацтве» утрымлівае не толькі эсэ, вершы, артыкулы як класікаў беларускай літаратуры, так і нашых з вамі сучаснікаў, не толькі жывага сны, графічныя працы, прысвечаныя Багушэвічу, ды фотаздымкі з прыватных архіваў, але і музычныя творы, напісаныя на вершы Францішка Багушэвіча, і нават унікальныя кінавідеамаатэрыялы: дакументальны фільм рэжысёра М. А. Жланоўскага, дыяфілім «Праўдашукальнік: жыццёвы і творчы шлях Францішка Бенядыкта Багушэвіча» Уладзіміра Содалю, а таксама перадачу У. Содалю «Роднае слова», прысвечаную Багушэвічу.)

25 сакавіка ў Ашмянскім краязнаўчым музеі імя Ф. Багушэвіча была праведзена канферэнцыя, прысвечаная пісьменніку. Я падрыхтаваў даклад «П'ер Беранжэ ў Кушылянах». Ты ведаеш, чаму французскі паэт — у Кушылянах? У Францішка Багушэвіча быў культ французскай мовы. Нездарма ж ён у прадмове да зборніка «Дудка беларуска» пісаў: «Я сам калісь думаў, што мова наша — «музыка» мова і толькі таго! Але, паздорыжжаю добрых людцоў, як навучылі мяне чытаць-пісаць, з той пары я шмат дзе быў, шмат чаго відзеў і чытаў: і пераканаўся, што мова нашая ёсць такая ж людская і панская, як і французская альбо нямецкая, альбо і іншая якая».

А неўзабаве, 22 траўня, мяркуецца свята ў Кушылянах у гонар Францішка Багушэвіча. Восем, бадай, і ўсе, што ладзіцца з нагоды юбілея класіка. А гэта такі зручны момант, каб узрушыць грамаду, схліць, паўярнуць яе да нашай мовы!..

«Як жыць — дык жыць для Беларусі!»

Наша размова адбывалася ў дзень рэспубліканскага суботніка. У бібліятэцы праводзілася экскурсія для школьнікаў, якія напачатку будынак тлумачу, таму мы з Уладзімірам Ільічом пайшлі ў ягонае «папяровае царства». Падарозе даследчык раскрасіў эсэ псеўданімаў Францішка Багушэвіча ды «Мацей Бурачок»:

— Францішак Багушэвіч родам з-пад Вільні, але гэтага ўдакладнаю, «з-пад Вільні», ужо занад Кастусь Каліноўскі: «Яська-гаспадар з-пад Вільні». І Багушэвіч бярэ «Сымон Рэўка з-пад Барысава». Чаму з-пад Барысава? Ды таму, што пад Барысам, на Ла-

гойшчыне, жыў выдатны чалавек — граф Тышкевіч, які заснаваў у Вільні музей старажытнасці, у стварэнні якога браў удзел і Багушэвіч. А чаму Бурачок? Бо буракі абнаўляюць кроў, а Багушэвіч абнаўляў кроў нацыі... А Мацей — святы.

Сустрэла нас гаспадыня Уладзіміра Содалю, спадарыня Клара, добрая, спагадлівая жанчына. «Дзяўчына спужаецца!» — пажартавала яна, калі Уладзімір Ільіч запрасіў мяне ў сваё «папяровае царства». «Дык яна і хоча напалохацца!» — сказаў спадар Уладзімір.

Сапраўды — царства. Пакой, запоўнены тэчкамі, газетамі, кнігамі, слоўнікамі, партрэтамі Багушэвіча, жартам называюць «Багушэвічавым пакойчыкам». Уладзімір Содаль ашчукаў тачку з рукапісам кнігі «Даследніцкія дэ-тэкты», якая рыхтуецца цяпер да выхду, і мы пачалі вандроўку па захавальных гісторыях, што надараліся ў даследніцкім лёсе спадара Уладзіміра. Усе яны так ці інакш звязаны з Францішкам Багушэвічам. Я гартую пажаўдзельныя лісты з тэкстам, набраным на машыны, а Уладзімір Содаль прыгадвае неверагодныя дэ-тэктыўныя гісторыі...

— Неяк вяртаўся я з бібліятэкі дадому, падыходжу да ўваходу ў метро, гляджу — ляжыць проста на зямлі звычайная капорта, паптанцыя, з адбіткамі ад абутку, ідуць, ідуць людзі, не зважаючы на тую капэрту. Я думаў прамінуць, але нейкі голас сказаў мне: «Падымі, Валодзь». Я паслухаўся таго голасу, падняў тую капэрту. Ні марак няма, ні цыдулкі якой — нічога. А ўнутры — паўміліёна! Я гэтыя грошы ўклаў у выданне маёй новай «багушэвічавскай» кнігі «Бласлаўлены Кушыляны». Ці вось яшчэ мистычная гісторыя: у лістападзе 2000 года званілі ў кватэрны званок. Адчыняю — стаіць суседка Тацыяна, працягвае мне дзве капарты і кажа: «Хадзіла да сямброўкі ў суседні дом, на падваконні вось гэтыя лісты ляжалі, зірнула — а там вашае прозвішча, воі і прынесла іх вам». Я падзякаваў, лісты ўзяў, паглядзеў на капарты і аж жаннуўся: адзін — ад дзядзькі Міхаіла Ляпехі з Багушэвічавых Кушылянаў, другі — ад кераміста Станіслава Адамчыка. Абодва яны ўжо пайшлі на той свет... Гляджу на даты: ад Міхаіла Лістадаваны 1983 годам, ліст Станіслава — аж 1977! Хіба не дзіва? Дваццаць тры гады праліжальі мае лісты ў суседнім пад'ездзе...

«Як тыя лісты ўцалелі, ды безліч не менш цікавых мистычных гісторыі, што надараліся з Уладзімірам Содале — чытайце ў новай кнізе даследчыка, якая пабачыць свет, як толькі краязнаўца набірае грошай на ейнае выданне...»

«Дзіце падмацуецца!» — паклікала нас спадарыня Клара. Толькі я сабралася адмовіцца ды сказаць, што пабыгу пісаць артыкул, як гаспадыня сказала: «Ад мяне галодным ніхто не сходзіць!..»

«Заўтра пойдзем на выбары, на білетэні напішў словы Ларысы Геніюн: «Як жыць — дык жыць для Беларусі!» — сказаў мне на развіттанне Уладзімір Содаль.

Ася ПАПЛАЎСКАЯ